

venal van SDAP en NVV. Coremans had zeer weinig waardering voor 'het christelijk gespuis', maar voor de sociaal-democraten nog wat minder: 'zigeuners'. De communisten zag hij overigens waarschijnlijk als de ergsten: 'ploerten'. Op deze wijze konden de erfgenamen van Domela Nieuwenhuis soms aantrekkelijke bondgenoten zijn van fascistten, zoals omgekeerd Coremans enige waardering kon hebben voor Mussolini, die parlement en gemeenteraden had weggejaagd. Dat neemt overigens niet weg dat Coremans niets wilde weten van de NSB (en ook allerm minst inging op de avances van deze partij, die in 1940 van hem een officiële 'voorloper' wenste te maken) en in de oorlog luid en duidelijk 'die rotmoffen' vervloekte.

Dit boekje is een met veel sympathie geschreven biografie, waarin het niet al te overvloedige materiaal over Coremans en zijn partij zorgvuldig bij elkaar is gebracht. De auteur heeft zich hoofdzakelijk beperkt tot descriptie; zijn analyse is er vooral op gericht Coremans te ontdoen van het odium te behoren tot de voorgeschiedenis van het fascisme. In een nawoord volgt Van Schendelen dit oordeel, door sterk de nadruk te leggen op het feit, dat Coremans behoorde tot een type politicus dat altijd optreedt als de magistraten meer pretenties dan prestaties vertonen: de politieke nar. Voor een deel is dat zeker waar, zij het dat dit een wat abstracte, tijdloze verklaring is. Het maakt immers allerm minst overbodig nader te analyseren, wat dan wel precies die pretenties en prestaties waren. Bovendien verduistert een dergelijke verklaring juist een essentieel punt in de stroom van 'critiek der democratie': waarom richtte de meubelmaker Coremans en zijn veelal proletarische aanhangers zich juist zo tegen de links-georganiseerde arbeidersbeweging, die zo aantoonbaar de belangen van deze groep heeft bevorderd. Wellicht is de disciplinerende van het gedrag, door de moderne arbeidersbeweging als prijs voor de vooruitgang geveerd, hen te veel geweest. Sociaal-democraten werden zo met een breed gebaar op één hoop geveegd met confessionelen, elites, conservatieven en wat men maar voor ergs kon verzinnen. Zoals Coremans eens zei: 'Alles draait om orde en tucht, of het systeem nu christelijk of sociaal-democratisch is'.

P. de Rooy

A. F. Manning, *Zestig jaar KRO. Uit de geschiedenis van een omroep* (Baarn: Ambo, 1985, 352 blz., f42,50, ISBN 90 263 0742 X).

Wie een bespreking schrijft over Mannings zestigjarige KRO kan zich voelen als de tv-criticus in de jaren vijftig en zestig. Zijn terugblik op de vorige televisie-avond diende niet zozeer om te informeren als wel om te conformeren. De krantelezers wilden hun mening bevestigd zien. Nu Mannings *opus magnum* in vakkringen al in den brede geproefd en gewogen is, zal men vooral beoordelen of en in hoeverre de recensent van de eigen mening afwijkt. Een bijkomende beperking ligt in het feit, dat Manning in zijn nawoord een strakke verantwoording van zijn bedoeling geeft, van wat hij wel en wat hij niet gedaan heeft of kon doen. Dat maakt de speelruimte voor de recensent wel erg klein, zeker als de ondertitel de uiterste relativisering geeft die denkbaar is: uit de geschiedenis van een omroep.

Toch geeft dit boek wel stof tot nadere overweging. In de eerste plaats ligt de vraag voor de hand wat Manning 'er van gemaakt heeft'. Het moet geen geringe opgave geweest zijn de KRO bij haar jubileum ten voeten uit te schilderen of beter gezegd: een groepsfoto te maken

van een omroep met zoveel generaties en met zoveel verschillende karaktertrekken, een omroep in zijn historische dynamiek te vangen. Manning toont zich — hoe kan het anders — een bedreven historicus, een ervaren onderzoeker die een trefzekere hand van schrijven heeft. Geen fantasie waar feiten moeten staan. Geen globale terminologie waar gebeurtenissen op de voet moeten worden gevolgd. En zeker geen engagement waar wetenschappelijke distantie vereist is.

Manning heeft zijn onderwerp geperiodiseerd. In elk historisch kavel gidst hij de lezer langs bezienswaardigheden en wijst hij de ontwikkelingen aan: bij de KRO, in het omroepbestel, in de Nederlandse kerkprovincie, binnen het katholicisme en in het internationale radio- en televisieveld. Een bonte stoet — een processie — van bestuurders, paters, priesters, monseigneurs, programmamakers, ministers, ambtenaren, technici, luisteraars en kijkers trekt voorbij. De auteur weet zijn materiaal strak te ordenen en zodanig te presenteren, dat onderwerpen en personen de nodige aandacht krijgen, hier en daar accenten leggend als de situatie — opmerkelijk, uniek, kenmerkend of problematisch — dat vereist. Maar een hagiografie of een uiting van roomse zelfgenoegzaamheid is dit gedenkboek toch niet geworden. Daarvoor is Manning te veel intriges, ruzies, benepenheid en illusies op zijn onderzoekspad tegengekomen. Kortom, ook bij de KRO konden bestuurders falen, greep bij tijd en wijle het episcopaat 'van hoger hand' in, was er een zoeken naar de eigen identiteit en een voortdurend pogen het katholieke omroepschip de juiste maatschappelijke koers te laten varen. Manning doet onomwonden en nauwgezet verslag, prudent vooral, zonder sensatiezucht en met realiteitszin. Maar hoe meer de tijd vordert, hoe dichter de feitenstroom wordt. Levendig, jawel, met steeds meer herkenbare personen en gebeurtenissen, maar ten koste van de diepgang en de analyse, die het begin zo boeiend maken.

In de tweede plaats valt het op, dat de omroep een massamedium is, waarvan het gezicht bij uitstek door individuele personen wordt ingevuld. Dit gedenkboek is dan ook vooral een portretgalerij geworden, een hommage aan hen die de zestigjarige KRO tot een gevestigd, gezaghebbend en autonoom medium hebben gemaakt, de geschiedenis ook van een maatschappelijk instituut dat in onze verzuilde samenleving en daarna een wezenlijke rol heeft gespeeld.

In Mannings studie komt dit instituut in al zijn facetten en vooral ongepolijst uit de verf. Maar verder is de auteur niet gegaan. Hij erkent overigens zelf de grenzen van zijn boek, geheel in lijn met zijn bedoeling het instituut in zijn kerkelijke en maatschappelijke omgeving te situeren. Van de programma's en het programmabeleid heeft hij niet meer dan een impressie kunnen geven. Daardoor is de culturele functie van de KRO slechts nominaal aan de orde gekomen in de vorm van een, overigens afwisselende, opsomming van de vele programma's die de KRO in haar zestigjarig bestaan heeft uitgezonden, van 'een gebed door de lucht' (Gerard Brom) tot 'Dit was Brandpunt, goedenavond'.

Wat was echter de boodschap van de KRO, welke onderwerpen werden behandeld, welke waarden en normen werden uitgedragen, waaruit bestonden de gesignaleerde meningsverschillen over de inhoud van de vooral specifiek katholieke programma's, in welke opzichten bewaakte men de eigen identiteit tegenover de 'algemeenheid' en welke motieven speelden in de keuze van de programma's? Kortom, een onderzoek naar datgene wat dit instituut reden van bestaan gaf, de programma's zelf, ontbreekt tot nu toe. Manning geeft vele aanknopingspunten en richtingen waarin op dit terrein verder onderzoek ontwikkeld kan worden. Daarom is zijn boek niet zomaar een geschenk dat de KRO historisch Nederland heeft aangeboden. Het is meer dan dat: een wetenschappelijke richtingwijzer voor verder onder-

zoek naar de omroep als mentaal-culturele factor in onze samenleving. Dit aspect is vooral boeiend in controversiële tijden, in de beginperiode van de KRO, toen binnen de katholieke kring een richtingstrijd over de functie van het nieuwe communicatiemedium werd uitgevochten, maar het blijft de gemoederen bezighouden, vlak na de oorlog en in de jaren zestig en zeventig.

Kon men steeds verenigd blijven onder de spreuk die de KRO zich indertijd eigen maakte en die thans nog de ontvangsthal van haar studio siert ('est nobis colluctatio contra spiritualia nequitiae in caelestibus'; onze strijd is tegen de boze geesten in de lucht — uit de Efesiërsbrief van Sint Paulus), ook in onze dagen wordt op het terrein van de programma's een niet aflatende strijd gevoerd, nu tegen de meer moderne geesten in de lucht of, beter gezegd, tegen het spookbeeld van de commerciële omroep en de internationale satelliettelevisie. Er ligt in Hilversum, maar zeker ook elders, genoeg materiaal om systematisch een begin te kunnen maken met het onderzoek naar de cultuurhistorische betekenis van omroepprogramma's in onze samenleving. In dit opzicht zou vanuit het Nederlands Omroepmuseum baanbrekend werk verricht kunnen worden.

J. H. J. van den Heuvel

G. Teitler, *De Indische defensie en de bezuinigingen* (Bijdragen van de sectie militaire geschiedenis XVI; Den Haag: Sectie militaire geschiedenis van de landmachtstaf, 1985, 116 blz., f27,50, ISBN 90 70677 15 6).

De marines historicus G. Teitler heeft in een aantal publikaties het defensiebeleid betreffende Nederlands-Indië in de periode 1900 tot 1941 beschreven. In eerdere werken richtte hij zich vooral op de evolutie van het militair-strategisch denken. De crisisjaren 1930 tot 1935, de periode waarop Teitler zich in dit boekje concentreert, brachten in dit opzicht geen nieuws. De politieke leiders en hun militaire adviseurs hielden zich vooral bezig met de financiële aspecten van 's Rijks verdediging. De auteur gaat in deze publikatie dan ook niet zozeer in op de vraag hoe deze gezagsdragers Indië dachten te beschermen, maar besteedt vooral aandacht aan de vraag hoe en hoeveel deze autoriteiten op de Indische defensie meenden te kunnen bezuinigen.

Teitler neemt eerst de bezuinigingen op het koloniale leger onder de loep. Tussen 1930 en 1935 moest op het legerbudget 28 miljoen (ruim 40%) worden beknipt. De doeltreffendste manier om die besparing tot stand te brengen was het afstoten van de in 1927 in de 'defensiegrondslagen' vastgestelde secundaire militaire taak van het KNIL: de opdracht om neutraliteitsschendingen op Java of bij de oliehavens op Borneo te pareren. Het KNIL zou dan alleen zijn primaire, politionele taak, het bewaren van de interne rust en orde, behouden en zelfs op die taak kon wellicht worden bezuinig door het KNIL in te krimpen en het politieapparaat uit te breiden.

Teitler concludeert dat gouverneur-generaal B. C. de Jonge in het besluitvormingsproces dienaangaande geneigd was vraagstukken door te spelen naar het opperbestuur in Den Haag of terug te verwijzen naar de betrokken ambtena(a)r(en), met name de Indische legercommandant. Mits laatstgenoemde autoriteit maar aan de gestelde bezuinigingsopdracht voldeed, werd hem veel vrijheid gelaten het defensiebeleid naar eigen inzicht te bepalen. De legercommandant was er veel aan gelegen de militaire taak voor het KNIL te behouden.